

УДК: 346.7

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СУЧАСНОГО СТАНУ РИБНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

О. В. Буткевич, кандидат юридичних наук, доцент
Кримський юридичний інститут
Національного університету
«Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

Досліджено сучасний стан рибного господарства України та визначено чинники, що призвели до кризового стану рибної галузі. Обґрунтовано необхідність запровадження комплексного механізму розвитку рибного господарства України.

Ключові слова: *рибне господарство, суб'єкти рибного господарства, рибопромисловий флот, суднобудування, державна підтримка.*

Постановка проблеми. Рибне господарство — це галузь економіки, завданнями якої є вивчення, охорона, відтворення, вирощування, використання водних біоресурсів, їх виловлення (добування, вилов, збирання), реалізація та перероблення з метою отримання харчової, технічної, кормової, медичної та іншої продукції, а також забезпечення безпеки мореплавства суден флоту рибної промисловості [1].

Рибне господарство має стратегічне значення для забезпечення населення продовольством, а галузей національної економіки сировиною, зміцнення позицій країни на міжнародній арені, збереження просторової і національної цілісності України, відіграє значну роль у відтворенні природних ресурсів та підвищенні зайнятості населення.

У той же час у сучасних умовах спостерігається несистемне правове і економічне регулювання рибного господарства, унаслідок чого господарська діяльність підприємств вимушено здійснюється у край вузьких тимчасових рамках планування, які часто не перевищують року. Тому сьогодні разом із вирішенням найважливішого завдання — відновленням і стабілізацією еко-

номіки рибного господарства актуальною стає проблема вдосконалення системи державного регулювання розвитку цієї галузі [2, с.3].

Ефективне здійснення господарської діяльності в рибній галузі можливе лише при розробленні та запровадженні комплексного механізму розвитку галузі з урахуванням екологічного стану регіону, економічного аналізу стану галузі, а також регіональної специфіки і можливих проблем місцевого рівня, який має бути запроваджений відповідним нормативно-правовим актом.

Усі перелічені чинники зумовлюють актуальність дослідження проблеми господарсько-правового забезпечення розвитку рибного господарства в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій за обраною темою свідчить, що питанням розвитку рибного господарства України присвячена низка праць учених-економістів, які розкривають генезу рибної галузі, її сучасний стан, проблеми її розвитку, економічні та екологічні проблеми рибного господарства країни [2–10]. У той же час у межах юридичних досліджень загальні питання щодо правового регулювання розвитку рибної галузі досліджувалися вкрай недостатньо та фрагментарно. Так, загальні питання господарсько-правового забезпечення економічної діяльності досліджували О. Беяневич, А. Бобкова, О. Вінник, Д. Задихайло, І. Замойський, В. Мамутов, В. Щербина та ін. Однак питання господарсько-правового забезпечення розвитку рибного господарства, розроблення та запровадження дієвих механізмів реалізації державної економічної політики у цій галузі залишилися поза увагою дослідників-правознавців.

Формулювання цілей. Метою статті є аналізування економічних досліджень, статистичних даних та нормативно-правових актів щодо сучасного стану рибного господарства України та визначення чинників, що призвели до кризового стану рибної галузі, обґрунтування необхідності запровадження комплексного механізму розвитку рибного господарства.

Виклад основного матеріалу. За часів СРСР на теренах України виробництво товарної риби здійснювали 28 потужних рибокомбінатів, 49 риболовецьких меліоративних станцій, понад 100 колгоспів та радгоспів. Саме завдяки цим підприємствам і суттєвій державній підтримці, яка передбачала мільйони рублів на будівництво нових об'єктів, проведення капітальних ремонтів гідротехнічних споруд і ставків та придбання кормів, щорічно вирощувалося більше ніж 100 тис. т товарної риби. Рибогосподарські підприємства будували чи купували основні засоби, у тому числі рибпромисловий флот, за рахунок державних централізованих капітальних вкладень [7, с.178]. Потужний риболовецький флот України займався виловом риби біля берегів Мавританії і Марокко, Росії і Антарктиди. Матеріально-технічна база дозволяла добувати, переробляти, зберігати та продавати через систему дистрибу-

ції близько 750 тис. т риби і рибної продукції щорічно [8, с.136]. Розвитку рибного господарства в радянській Україні сприяли такі чинники, як державне фінансування всіх сфер галузі, зниження впливу сезонності в рибальстві за рахунок океанічного рибальства, модернізація всіх напрямків рибного господарства, науковий підхід до розвитку галузі [4, с.27].

Із розпадом СРСР припинилися бюджетне фінансування, кредитування капітальних вкладень і поточних витрат підприємств рибного господарства. Відсутність державної підтримки і фінансування експлуатаційних потреб флоту, вимивання оборотних коштів підприємств, значне підвищення вартості паливно-мастильних матеріалів, необхідність розрахунків за пальне у валюті, проблематичність отримання довгострокових кредитів у банках через економічно не вигідні відсоткові ставки — все це спричинило масовий простій суден рибпромислового флоту в районах промислу та портах [7, с.178].

З 1990 до 2011 р. загальний обсяг вилову риби та інших водних живих ресурсів знизився з 1066 тис. т до 210 тис. т, або на 80 %, з них у відкритих районах Світового океану та морських економічних зонах інших держав з 753 тис. т до 98 тис. т, або на 87,0 %; в Азово-Чорноморському басейні з 225,4 тис. т до 74,5 тис. т, або на 70,0 %; вилов водних живих ресурсів у внутрішніх водоймах країни зменшився з 87,6 тис. т до 37,0 тис. т, або на 58 % [7, с.179].

Аналіз економічних досліджень, статистичних даних та зміст нормативно-правових актів показують, що кризовий стан рибної галузі викликаний низкою чинників.

1. *Руйнуванням державного сектора економіки через поспішність та відсутність науково обґрунтованих підходів при приватизації.* Організаційні перетворення під час проведення приватизації основних державних рибогосподарських підприємств, в першу чергу комплексів з відтворення рибних запасів у водоймах України, розпаювання риболовецьких колгоспів між різними власниками призвели до роздрібнення єдиних майнових комплексів, що не могло не позначитися на їх економічному стані. Як і в інших галузях економіки України, у рибному господарстві мала місце широкомасштабна втрата майна підприємств державної та колективної форм власності [7, с.179].

Мета, яку ставила перед собою держава, розпочинаючи процес роздержавлення майна, — це створення багатоукладної соціально орієнтованої ринкової економіки і, серед іншого, поліпшення економічних показників окремих підприємств, що знаходилися у власності держави, шляхом їх передання приватному капіталу [11, с.43].

Приватизація підприємств рибного господарства здійснювалася згідно з наказом Фонду державного майна України та Міністерства рибного господар-

ства України від 11 жовтня 1996 р. № 1218/174 «Про затвердження Положення про порядок приватизації майна підприємств і організацій рибної галузі», який на сьогодні діє в редакції наказу Фонду державного майна України, Міністерства аграрної політики та продовольства України від 6 липня 2012 № 3080/398. Проте кількісні орієнтири приватизації були відсутні, рішення про приватизацію державних підприємств ухвалювалися без належного обґрунтування і застосування методичного інструментарію [12, с.203].

На даний час рибне господарство представлене рибовидобувними і рибопереробними підприємствами, для яких характерні різні форми власності та різні обсяги виробництва. Як зазначають фахівці, найбільш ефективно працюють ті підприємства, які мають від трьох до чотирьох суден, власне перероблення виловлених біоресурсів або добре налагоджений канал їх збуту. Виходом зі скрутного економічного становища для підприємств рибної галузі може бути укрупнення їх бізнесу шляхом створення холдингових компаній, які об'єднували б і видобуток риби, і її перероблення, враховуючи те, що окремим приватним інтересом суб'єкта господарювання, який спонукає його до створення холдингових об'єднань, є формування виробничо-збутових ланцюгів, що забезпечують технологічно та економічно повний виробничо-збутовий цикл господарської діяльності [13, с.29].

У літературі обґрунтовується створення економічного об'єднання підприємств рибного господарства за допомогою вертикально інтегрованої структури для здійснення спільної господарської діяльності і консолідації економічних інтересів [2, с.12], а також для сприяння організаційно-правовому та економічному захисту інтересів вітчизняних товаровиробників [10, с.46].

Крім того, Концепцією розвитку рибного господарства України, що була схвалена постановою Верховної Ради України від 13 липня 2000 р. [15], обґрунтовувалася доцільність створення Державної акціонерної компанії за участю реформованих акціонерних товариств рибної галузі з метою зосередження в ній управління державними пакетами акцій та майном, яке не увійшло до статутних фондів акціонерних товариств. Це пояснюється необхідністю здійснення єдиної технологічної політики з вирощування риби в умовах обмежених фінансових можливостей, проведення спільної роботи щодо відтворення рибних запасів, селекційної та племінної справи у рибництві.

2. *Формуванням кредитної політики, яка не враховує специфіку рибної галузі:* відсутня підтримка урядом пріоритетного кредитування рибогосподарських підприємств, які займаються відтворенням рибних запасів у водах України, а також всебічна підтримка рибогосподарських підприємств органами місцевого самоврядування, залишається проблематичним залучення кредитів на покриття експлуатаційних витрат флоту, які здійснюються валютою [5, с.17].

Механізми кредитної політики щодо суб'єктів рибогосподарського комплексу повинні бути визначені як на державному, так і на регіональному рівнях. Загальні засади пільгового кредитування таких суб'єктів мають визначатися законом, у той час як на регіональному рівні можуть запроваджуватися окремі елементи підтримки відповідних суб'єктів за рішенням відповідних органів на місцях. Так, згідно з п. 3.4. постанови Верховної Ради Автономної Республіки Крим від 15 листопада 2000 р. № 1531-2/2000 «Про стан рибогосподарського комплексу Автономної Республіки Крим і негайні заходи щодо його збереження і розвитку» для підприємств рибогосподарського комплексу Автономної Республіки Крим, які ведуть вилов риби в Азово-Чорноморському басейні, з метою збільшення видобутку риби в період осінньо-зимової путини був виділений пільговий товарний кредит у вигляді дизельного палива, бензину та інших паливно-мастильних матеріалів за рахунок коштів, отриманих від продажу частини зерна регіонального замовлення [14].

3. *Зменшенням вилову риби українськими підприємствами у виключних (морських) економічних зонах інших держав та відсутністю вилову риби у відкритій частині Світового океану в 2007, 2009-2011 роках* [3, с.18]. Цей чинник має важливе значення, оскільки специфічною особливістю рибної галузі України є те, що близько 80 % сировини добуваються в межах виключних економічних зон іноземних країн та відкритій частині Світового океану і лише 20 % риби — у виключній економічній зоні держави та внутрішніх водоймах України, включаючи товарне рибництво [15].

Однією з причин цього вчені вважають втрату районів промислу риби, що використовувалися за угодами колишнього Радянського Союзу і перейшли до його правонаступниці — Російської Федерації [7, с.178]. Хоча слід зазначити, що Україна є членом близько десяти міжнародних організацій, які створені з метою регулювання відносин між державами у галузі використання ресурсів Світового океану, екології морів, а також ведення рибальства. У межах цих організацій нашої державі надаються квоти щодо здійснення промислового видобування водних живих ресурсів у цілому та ведення промислового вилову риби зокрема [8, с.136].

Проте домовленості з іншими морськими країнами про вилов риби втрачають чинність через економічну недоцільність, спричинену високою собівартістю виловленої продукції та відсутністю державної підтримки риболовецької галузі [3, с.18]. Через дефіцит власних обігових коштів та неможливість залучення кредитних ресурсів через високі відсоткові ставки близько 80 % продукції вітчизняні судновласники змушені залишати в районах промислу для забезпечення експлуатаційних витрат флоту, оплати ліцензій за право вилову тощо. Це негативно впливає на споживчий ринок країни, завантаження

виробничих потужностей берегових рибопереробних підприємств, а також зумовлює падіння експортних цін на рибну продукцію і тим самим зменшує обсяги валютної виручки [15].

У разі відсутності допомоги з боку держави промисел у відкритому Світовому океані та виключних економічних зонах іноземних держав може повністю припинитися. Компенсувати такі втрати за рахунок інтенсифікації риболовства в Азово-Чорноморському басейні та внутрішніх водоймах неможливо. Тому разом із розвитком аквакультури та рибальства у внутрішніх водоймах і Азово-Чорноморському басейні необхідно зберегти також рибальство у відкритих районах Світового океану і виключних економічних зонах іноземних держав. Цього вимагає не тільки забезпечення продовольчої безпеки, а й збереження статусу України як морської держави.

4. *Незадовільним станом рибопромислового флоту.* У часи СРСР рибпромисловий флот працював у економічних зонах інших держав згідно із укладеними міжурядовими угодами. Флот на промислі централізовано забезпечувався паливно-мастильними матеріалами, тарою, продуктами харчування тощо. Витрати, пов'язані з експлуатацією флоту і перебуванням його у портах за кордоном, фінансувалися із централізованих валютних запасів держави [7, с.178]. На сьогодні такі механізми державної підтримки відсутні.

Кількість суден, що здійснювали промисел в океанічних районах за межами України, у 1990 р. становила 230 одиниць [16, с.86], у 1999 р. — 123 океанічних судна, протягом 2009 р. із різною періодичністю працювали лише 12 суден океанічного промислу [8, с.136], а у 2011 р. — дев'ять, із них тільки сім суден на промислі [16, с.86]. На думку експертів, для покриття внутрішнього споживання країни морською рибопродукцією потрібні близько 30 суден різної тоннажності та класності [8, с.136].

Зазначені особливості зумовлюють необхідність будівництва суден рибпромислового флоту різного призначення (промислових, переробних, транспортних та ін.), проведення модернізації та технічного переоснащення наявних суден, а також створення обслуговуючої їх інфраструктури (бази флоту, судноремонтні заводи, порти тощо).

5. *Екологічними чинниками, пов'язаними зі скороченням площі та зменшенням продуктивності нерестовищ, погіршенням їх екологічного стану, забрудненням води та особливо нерегульованим виловом.* (Щорічно встановлюються ліміти на вилов риби та інших водних живих ресурсів у водних об'єктах загальнодержавного значення, однак через низький рівень фінансування державних органів на заходи з незаконного вилову риби (насамперед, це відсутність сучасних кораблів та суден спостереження за водними об'єктами з метою запобігання протиправного рибальства) цей ліміт значно перевищується браконьєрським шляхом [8, с.136].)

6. *Іншими чинниками*, серед яких відсутність сучасного інспекційного флоту, який відповідає стандартам функціонування аналогічної структури у рамках Європейського Союзу; незадовільне фінансово-економічне становище підприємств галузі; відсутність належної сертифікації готової та переробленої рибної продукції та водночас наявність технічних бар'єрів на її шляху до ринків світу; відсутність забезпечення рибницьких господарств якісними рибними комбікормами вітчизняного виробництва.

Проведений нами аналіз свідчить про те, що рибне господарство України перебуває у незадовільному (кризовому) стані, який викликаний низкою чинників різного характеру: економічних, пов'язаних з незадовільним фінансовим станом як рибогосподарських підприємств, так і технологічно пов'язаних з ними підприємств та організації, які забезпечують діяльність та розвиток галузі (підприємств рибпромислового флоту, рибоперероблення, оптово-роздрібної рибної торгівлі, допоміжних підприємств портової інфраструктури та ін.), та відсутністю між ними тісного взаємозв'язку, який забезпечив би безперебійне виробництво рибної продукції; екологічних, оскільки успішне та ефективне функціонування рибної галузі можливе тільки завдяки задовільному (екологічно чистому) стану нерестовищ та води; нормативно-правових, пов'язаних з відсутністю закріплення державної підтримки розвитку рибного господарства України у нормативно-правових актах.

Для розв'язання такої комплексної проблеми, як виведення рибного господарства із кризового стану і забезпечення його подальшого розвитку та, відповідно, виконання пріоритетів діяльності Уряду України щодо забезпечення сталого економічного розвитку України як передумови зростання добробуту її населення, необхідно розробити та запровадити комплексний механізм розвитку рибного господарства України, розгляд якого є темою наступних досліджень у цьому напрямку.

Висновки. Аналіз чинного законодавства України та дослідження сучасного стану рибної галузі, виявлення основних чинників, які ведуть до занепаду рибної галузі, свідчать про необхідність розроблення та застосування комплексного правового механізму до господарських відносин, що виникають та здійснюються у сфері вилову (добування) риби і рибних ресурсів та доведення кінцевого результату рибогосподарської галузі до споживачів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів: Закон України від 08.07.2011 № 3677-VI // Відом. Верхов. Ради України. — 2012. — № 17. — Ст. 155.

2. Качний О. С. Державне регулювання розвитку рибного господарства України: автореф. дис. ... канд. з держ. упр.: 25.00.02 / О. С. Качний; Акад. муніципал. упр. — К., 2010. — 18с.
3. Борецько В. І. Аналіз стану рибного господарства України / В. І. Борецько, Н. П. Павлюк // Вісн. Нац. ун-ту водного госп-ва та природокористування. Сер. Економіка. — 2011. — №2. — С.17-22.
4. Бузни А. Н. Генезис рыбного хозяйства Украины / А. Н. Бузни, Н. А. Сушко // Менеджмент предпринимательской деятельности: материалы десятой науч.-практ. конф. студентов, аспирантов и докторантов. — Симферополь: ДИАЙПИ, 2012. — С. 27.
5. Вдовенко Н. М. Сучасний стан та напрями розвитку рибного господарства в Україні / Н. М. Вдовенко // Економіка АПК. — 2010. — №3. — С.16-20.
6. Величко О. В. Стан та особливості функціонування рибогосподарського підкомплексу / О. В. Величко // Вісн. Хмельниц. нац. ун-ту. — 2011. — № 2 (т. 3). — С.13-16.
7. Дроник В. С. Теоретико-методичні аспекти державного регулювання розвитку рибного господарства України / В. С. Дроник // Держава та регіони. Сер.: Право та державне управління. — 2012. — № 2. — С.178-182.
8. Загороднюк О. В. Перспективи розвитку вітчизняного ринку риби / О. В. Загороднюк // Вісн. Полтав. держ. аграр. акад. — 2011. — №1. — С.135-138.
9. Мазур Ю. П. Ефективність функціонування та перспективи розвитку підприємств рибного господарства: автореф. дис. ... кан. екон. наук: 08.00.04 / Ю. П. Мазур; ПФ «Кримський агротехнологічний університет» НАУ. — 2007. — 22 с.
10. Стасишен М. С. Економічні проблеми відродження рибного господарства України / М. С. Стасишен // Ринок, підприємництво, економіка. — 2012. — №4. — С.42-47.
11. Погрібний Д. І. Корпоративні права держави: поняття, підстави виникнення, механізми реалізації / Д. І. Погрібний. — Х. : ФІНН, 2009. — 168 с.
12. Бойчук Р. П. Господарсько-правове забезпечення інноваційних процесів в державному секторі економіки / Р. П. Бойчук // Інноваційне інвестування в Україні: проблеми правового забезпечення: кол. монографія / за наук. ред. Д. В. Задихайла. — Х. : Юрайт, 2013.
13. Задихайло Д. В. Господарсько-правове забезпечення економічної політики держави: монографія / Д. В. Задихайло. — Х. : Юрайт, 2012. — 456 с.
14. Про стан рибогосподарського комплексу Автономної Республіки Крим і негайні заходи щодо його збереження і розвитку: Постанова Верховної Ради Автономної Республіки Крим від 15.11.2000 р. № 1531-2/2000 [Електронний ресурс]. — Офіційний Веб-портал Верховної Ради України (законодавство України). — Режим доступу: <<http://zakon4.rada.gov.ua/krym/show/rb1531002-00>>
15. Про Концепцію розвитку рибного господарства України: постанова Верховної Ради України від 13.07.2000 № 1885-III // Відом. Верхов. Ради України. — 2000. — №41. — Ст.344.
16. Качний О. С. Держава як орган управ-ління і регулювання розвитку рибного господарства / О. С. Качний // Наук. вісн. Акад. муніц. упр. Сер. Управління. — К. : Вид.-поліграф. центр Акад. муніц. управління. — 2009. — Вип. 4. — С. 86–92.

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ РЫБНОГО ХОЗЯЙСТВА УКРАИНЫ

Буткевич О. В.

Исследовано современное состояние рыбного хозяйства и определены факторы, которые привели к кризисному состоянию рыбной отрасли. Обоснована необходимость внедрения комплексного механизма развития рыбного хозяйства Украины.

Ключевые слова: рыбное хозяйство, субъекты рыбного хозяйства, рыбопромышленный флот, судостроение, государственная поддержка.

ECONOMIC AND LEGAL CHARACTERISTICS OF THE MODERN STATE OF FISHERIES OF UKRAINE

Butkevich O. V.

The article explores the current state of fisheries and determining the factors that led to the crisis state of the fishing industry. The need for introducing an integrated mechanism for the development of fishery industry of Ukraine.

Key words: fisheries, the subjects of the fish farming, fishing fleets, shipbuilding, state support.

УДК 346.14:67.08

ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СИСТЕМИ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ

Гончаров О. О., здобувач

Національний університет

«Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

Присвячено з'ясуванню та правовій характеристиці кола суспільних відносин, що виникають у процесі здійснення господарської діяльності з поводження з відходами.

Ключові слова: господарська діяльність з поводження з відходами, утилізація відходів, небезпечні відходи.